

עומק הפשט

עיונים ברפ"י

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ט"ו

פ' ויגש

הערות והארות יתקבלו בברכה בטל'

08-6882799 / 050-4125205

או במייל rizs@neto.bezeqint.net

ניתן גם להזמין לפרשיות נוספות

כל הזכויות שמורות

©

תוכן העיונים:

"ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים" (מז, ב) - ומבאר רש"י שהיו אלו החלשים שבשבטים, ומביא שתי דיעות בזה / איך יתכן לומר ששמעון ולוי היו מן החלשים? ואיך מתיישב זה שגד וראובן אינם ביחד? / הטעם לזה שרש"י בפירושו לפ' וזאת הברכה מכריע דוקא כהשיטה השניה שהביא כאן

א

רש"י (מז, ב) מביא שתי שיטות מי היו ה"חמשה אנשים" שהיו החלשים שבשבטים / שתי השיטות נחלקו בסגנון הלשון - האם ארוך או קצר, ולכן מדגיש רש"י שהשיטה הראשונה מיוחסת ל"ארץ ישראל", ואילו השיטה השניה שייכת ל"גמרא בבלי" / זהו גם הטעם להוספת רש"י: "ובכרייתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו בגמרא בבלי שלנו"

ב

”ומקצה אחיו לקח חמישה אנשים ויציגם לפני פרעה” (מז, ב)
ומקצה אחיו – מן הפחותים שבהם לגבורה, שאין נראים
גבורים, שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלו
הם: ראובן, שמעון, לוי, יששכר ובנימין, אותם שלא כפל משה
שמותם כשצירכס; אבל שמות הגבורים כפל: ’זאת ליהודה ויאמר
שמע ה’ קול יהודה’; ’ולגד אמר ברוך מרחיב גד’; ’ולנפתלי אמר
נפתלי’; ’ולדן אמר דן’. וכן לזבולון, וכן לאשר.

זהו לשון בראשית רבה, שהיא אגדת ארץ ישראל – אבל
בגמרא בבבליה שלנו מלינו, שאותם שכל משה שמותם הם
החלשים, ואותן הביא לפני פרעה. ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל
משום חלשות אלא טעם יש בדבר, כדאיתא בבבא קמא. ובברייתא
דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו בגמרא שלנו:

תוכן דברי רש”י:

יהודה – בוודאי היה מן החזקים שבשבטים, וכפי שמוכיח מהלך המקראות
עד כה שהוא זה שעמד בתוקף מול יוסף וכו’; ויוסף – פשיטא שלא היה בכלל
”קצה אחיו”, שהרי הוא עצמו משנה למלך מצרים.

אמנם לגבי שאר העשרה (מלבד יוסף ויהודה) – יש לחלקם לשנים: יש את
ראובן, שמעון, לוי, יששכר ובנימין שלא נכפל שמם בפרשת ”וזאת הברכה”,
ויש את גד, נפתלי, דן, זבולון ואשר שכן נכפל שמם שמה.

ובכן: לפי השיטה הראשונה ("בראשית רבה") הקבוצה הא' – אלו שלא נכפל שמם – הם החלשים ואותם הציג יוסף לפני פרעה, ואילו השיטה השנייה ("גמרא בבלי") אומרת להיפך, שדוקא הקבוצה הב' – אלו שכן נכפל שמם – הם החלשים יותר ואותם הביא.

"שמעון ולוי אחים" – גבורים?

והנה ידוע בכללי רש"י, אשר רש"י מביא (לעתים) שתי שיטות – משום שבכל אחת מהן יש קושי שאין בחברתה; אמנם לאידך גיסא, אותה שיטה שנקט רש"י בתחילה היא השיטה העיקרית – משום שהיא יותר מבוארת (בכללות) מאשר השיטה השנייה.

אמנם בנידון דידן יש לתמוה, כי לפי "פשוטו של מקרא" לכאורה עדיפה היא השיטה השנייה:

ממעשה שכם שכבר למדנו במקרא¹ עולה שגבורתם של שמעון ולוי היתה רבה, והם אלו שהצליחו לגבור על שכם ולהרוג את כל העיר – ואיך מתיישב הדבר עם השיטה הראשונה ששמעון ולוי היו מן החלשים שבשבטים?!

אך כד דייקת שפיר, אם נבוא להוכיח מתוך מה שלמדנו עד כה במקרא – הרי אדרבה: מתוך מהלך הסיפור בפרשתנו ובפרשה הקודמת לה עולה להדיא², אשר בנימין לא היה מן החזקים שבשבטים, שלכן יעקב חשש במיוחד לשלומו, בתור "ילד זקונים קטן". וזה מוכיח איפוא כהשיטה הראשונה שדוקא מי שלא נכפל שמו – שבכללם בנימין – הם החלשים.

וזה ששמעון ולוי הרגו את אנשי העיר שכם, אף שגם הם לא נכפל שמם – יש לתרץ (לפי השיטה הראשונה), שבאמת לא היה זה מצד גבורה וכח מיוחדים, אלא שבהיותם האחים המבוגרים הרגישו אחריות לנקום את נקמת אחותם;

1. וישלח לד, כה ואילך. וראה לשון רש"י מקץ מב, יד. מב, כד.

2. ראה מקץ מב, ד. מב, לח. פרשתנו מד, כ. פרש"י פרשתנו מד, לג. ועוד.

ובפרט שאנשי שכם היו אז "כואבים" לאחר המילה וממילא לא היה צורך בכח וגבורה כל-כך.

[ואף שראובן היה מבוגר יותר משמעון ולוי, בהיותו הגדול שבאחים – הרי כאשר ראו שמעון ולוי שראובן אינו עוסק בזה הרגישו שהאחריות היא עליהם, שהם הגדולים ביותר לאחר ראובן.

ויש לומר בפשטות שראובן סבר שאין מעשה כזה מתאים לבן יעקב, ובכלל מצינו אצל ראובן ענין של יראת שמים בהדגשה יתירה³, וזהו שנמנע מעשיית מעשה זה שאינו חד וחלק; ולכן נשארה האחריות על שמעון ולוי].

ראובן וגד – הילכו יחדיו?

העולה לנו, שממשמעות המקרא עד כה יש סיוע לשיטה הראשונה – שבנימין היה מן החלשים, אמנם לאידך גיסא יש (קצת) ראייה גם לשיטה השנייה – ששמעון ולוי היו מן החזקים.

אמנם כשאנו באים להסתייע בהכתובים שבהמשך המקרא – יש את מה שמסופר בפרשת מטות אודות בני גד ובני ראובן שקיבלו על עצמם להיות ה"חלוצים" ההולכים בראש הצבא, ומזה מוכח שהיו מן הגבורים; ולכאורה אין זה מתיישב לא כשיטה הראשונה ולא כשיטה הראשונה, שהרי לכולי עלמא ראובן וגד אינם באותה ה"קבוצה" (ראובן הוא בקבוצה הא' – אלו שלא נכפל שמם, ואילו גד הוא בקבוצה הב' – שכן נכפל שמם), וממה נפשך הדבר קשה.

אך יש לחלק⁴, שאינו דומה ראובן וגד עצמם – בני יעקב – ליוצאי חלציהם בתקופה מאוחרת הרבה יותר, וגם אם גד או ראובן עצמם היו מן החלשים – אין בזה הכרח שיוצאי חלציהם (לאחר כ-250 שנה) לא יהיו מן הגבורים (וכן להיפך). ובפרט שהשבטים התחנתו אחד עם חבירו, כך שיתכן שבנים של שבט

3. ראה פרש"י וישב לו, כט. ויצא ל, יד.

4. וראה גם משכיל לדוד פ' וזאת הברכה לג, כ.

"חלש" נשאו נשים מאחד השבטים הגבורים, וממילא ירשו בניהם אחריהם את הגבורה ממשפחת האם.⁵

חמשה מול שבעה

ועדיין צריך ביאור, כי בפרשת וזאת הברכה⁶ נקט רש"י בפשיטות כהשיטה השניה – ולא הביא את השיטה הראשונה כלל, וזה לשונו שם:

"אלו חמשה שבטים שבירך באחרונה: זבולון, גד, דן ונפתלי ואשר – כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם, לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליד יוסף לפני פרעה, שנאמר 'ומהלה אחיו לקח חמשה אנשים' – לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו".

ולכאורה, כיצד מתיישב הדבר עם זה שבפרשתנו הביא רש"י כפירוש ראשון ועיקרי את זה ש"חמשה שבטים" אלו (שכפל שמותם) הם החזקים? ונראה ליישב, ובהקדים⁷:

לפי השיטה הראשונה, שהכתוב כפל את שמותיהם של החזקים – צריך לומר שהוא בתור ביטוי לחשיבותם המיוחדת ולגבורתם⁸; אך כשלומדים בפשטות את ברכתו של משה להשבטים (וכשם הפרשה "וזאת הברכה"), מסתבר יותר לפרש שגם כפל השמות אינו מטעם צדדי – כדי להדגיש מעלתם וכו' – אלא גם הוא חלק מהברכה עצמה.

5. ועוד יש לומר בזה, ואכ"מ.

6. לג, יח.

7. וראה בארוכה לקמן סימן ב.

8. ראה גור אריה כאן: "והכתוב בא להגיד כי הם גבורים ולכן כפל". ובדברי דוד כאן: "שזה עדות להם שהם כבר חזקים".

ולכן מעדיף רש"י שם את השיטה שנכפלו שמות החלשים, ו"כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם" – שאז נמצא שכפל השם הוא עצמו ענין של ברכה, שעל ידי כפל זה נתברך בתוספת גבורה.

אמנם בפרשתנו הרי כתוב סתם "ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים", בלי תוספת ביאור, ואין זאת אלא שאנו "מחפשים" לברר מי הם ה"חמשה אנשים" שהבדלים הכתוב מן השאר – ולא מצאנו בירור בזה אלא בפרשת וזאת הברכה ששם יש חמשה שבטים שנבדלו מן השאר.

ובכן, מסתבר לומר ש"חמשה אנשים" אלו צריכים להיות מובדלים באופן היותר ברור וחד (שדוקא כך מובן כיצד סתם הכתוב בפרשתנו ולא פירש – כי הם ניכרים וכולטים), ובזה הוא היתרון שבהשיטה הראשונה כאן שה"חמשה אנשים" שוים כ"קבוצה" אחת בזה שלא נכפל שמותם;

ואילו לפי השיטה השנייה, באמת יש שישה שנכפל שמותם – כי גם יהודה נכפל שמו אף שלכולי עלמא היה מן החזקים, ובהכרח להיכנס לחילוקים ש"יהודה שהוכפל שמו טעם אחר יש בדבר כו", ואין זה כל כך ברור וחד כמו שהוא לפי השיטה הראשונה⁹, ודר"ק.

(חלק טו – ויגש ב)

9. אך עדיין צריך עיון קצת, שהרי (א) שמו של שמעון בכלל לא נזכר (להדיא) בפ' וזאת הברכה. (ב) כשם שלא נכפלו שמותיהם של ראובן, לוי, יששכר ובנימין (ושמעון) – הרי גם שמו של יוסף לא נכפל שם!

ב

"ומקצה אחיו לקח חמישה אנשים ויציגם לפני פרעה" (מז, ב)
 ומקצה אחיו – מן הפחותים שבהם לגבורה, שאין נראים
 גבורים, שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלו
 הם: ראובן, שמעון, לוי, יששכר ובנימין, אותם שלא ככל משה
 שמותם כשבירכס; אבל שמות הגבורים כפל: 'זאת ליהודה ויאמר
 שמע ה' קול יהודה'; 'ולגד אמר ברוך מרחיב גד'; 'ולנפתלי אמר
 נפתלי'; 'ולדן אמר דן'. וכן לזבולון, וכן לאשר.

זהו לשון בראשית רבה, שהיא אגדת ארץ ישראל. – אבל
 בגמרא בבבליה שלנו מצינו, שאותם שכל משה שמותם הם
 החלשים, ואותן הביא לפני פרעה. ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל
 משום חלשות אלא טעם יש בדבר, כדאיתא בבבא קמא. ובבבלייתא
 דספרי פנינו זה בוזאת הברכה כמו בגמרא שלנו:

הרגיל בלשונו של רש"י יראה שיש כאן אריכות וסגנון יוצאים מן הכלל;
 כי, מלבד שרש"י טורח לפרט היכן הוא מקורה של כל שיטה (במקום לכתוב
 בקיצור "יש אומרים .. ויש אומרים"), הרי שגם בזה עצמו הוא מוסיף ומאריך
 במיוחד:

- א. אינו מסתפק באומרו "זהו לשון בראשית רבה" – אלא מוסיף "שהיא אגדת
 ארץ ישראל";
- ב. אינו אומר סתם "בגמרא" – אלא "בגמרא בבבליה שלנו";

- ג. לאחר שמביא רש"י את שתי השיטות – הוא מסיים "ובברייתא דספרי שנינו בוזאת הברכה כמו בגמרא שלנו", ולכאורה אינו מובן: מה מוסיף הציון לספרי על זה שכן איתא בגמרא?
- ד. יתירה מזו: במקום לכתוב בקיצור "ובספרי שנינו כמו בגמרא", הרי שרש"י מאריך ומדגיש "ובברייתא דספרי שנינו בוזאת הברכה כמו בגמרא" – היינו, שרש"י אינו מסתפק בהציון לספרי סתם, אלא מדגיש שזה ב"ברייתא" דוקא ובפ' "וזאת הברכה" דוקא!

אריך ישראל – מקום שאמרו לקצר

ויש לומר בזה, ובהקדים:

תוכן ההבדל בין שני הפירושים – האם זה שמשא כפל את שמותם של השבטים מורה על החלישות שלהם, או על גבורתם – הוא:

אם תופסים שהחלשים הם אלו שכפל משה שמותם, נמצא שטעם הכפל הוא בשביל תוספת ברכה – דכיון שהם חלשים לכן צריך "לחזקם ולהגבירם"¹⁰;

אולם אם תופסים שהגבורים הם אלו שכפל שמותם, נמצא שאין הכפל מוסיף בברכתם, אלא זהו ענין של תוספת הדגשה: בהיותם גבורים היתה בהם חשיבות מיוחדת, שהיא מתבטאת גם בכפל השם, כאילו השמות שלהם "נשמעים" יותר מאשר שמות אחיהם – ועל דרך "ואגדלה שמך"¹¹.

[ולהעיר גם ממה שפירש רש"י¹² בכפל הלשון "אברהם אברהם" – "לשון חיבה הוא שכופל את שמו". ורש"י אינו מוסיף הסבר בזה, מצד הפשיטות שבדבר].

¹⁰. ל' רש"י בפ' ברכה לג, יח.

¹¹. תחילת פ' לך.

¹². וירא כב, יא.

והחילוק שביניהם בשיכות לברכת משה גופא :

לפי הפירוש שמשה כפל את שמות החלשים בשביל תוספת ברכה, מובן שזה שמשה

כפל את השמות מהווה חלק והמשך של הברכה עצמה ;

אולם לפי הפירוש שהגבורים הם אלו שנכפלו שמותיהם, נמצא שאין כפל השם חלק מהברכה של משה – השמות של הגבורים לא נכפלו על ידי משה בעצמו לשם תוספת ברכה, אלא שהכתוב (בעת שמזכיר שמותיהם) הוא שכופל ומדגיש את שמותיהם מצד הפרסום שלהם ("שמו הולך לפניו").

והנה, ידוע ההבדל בין הלימוד בארץ ישראל (תלמוד ירושלמי) לבין לימוד תלמוד בבלי :

סדר הלימוד בארץ ישראל הוא בתוכן וסגנון קצר, הן מצד שאין אריכות של שקלא וטריא וכו' והן בסגנון הלשון שאינו ארוך (כדברי הגמרא¹³ : "האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא") ;

ואילו סדר הלימוד בבבל, תלמוד בבלי, הוא באריכות – הן בהשקלא וטריא שבתוכן הענינים, והן בסגנון הלשון.

ומעתה מובן בנידון דידן – כפל השמות בפ' וזאת הברכה :

בבראשית רבה, "שהיא אגדת ארץ ישראל" (כהדגשת רש"י כאן), תופסים לעיקר שמשה רבינו בירך את השבטים בלשון קצרה. ולכן, לדעת הבראשית רבה אין לומר שמשה האריך בלשונו, וכפל את שמות החלשים כדי "לחזקם ולהגבירם" – שהרי אפשר להביע ברכה ותפלה גם בקיצור לשון¹⁴.

¹³. בבא-קמא ו, ב. וראה ספרי כללי הירושלמי.

¹⁴. וראה בפ' בהעלותך יב, יג ובפרש"י.

ולכן – לשיטה זו – אין הכפלת השמות אריכות לשון בברכת משה עצמו, אלא שזהו ענין נפרד: התורה מדגישה את שמם מצד גבורתם ושמם ההולך לפנייהם.

“אבל בגמרא בבליית שלנו” – לפי דרך הלימוד של בבל, שכדי להוסיף הסברה מאריכים בסגנון ובלשון – תופסים לעיקר שכפל השמות נעשה על ידי משה עצמו: משה האריך בלשון הברכה של השבטים החלשים, כדי לחזקם ולהגבירם על ידי זה.

בפרשת 'וזאת הברכה' – אמרו להאריך

ומעתה יתבאר גם מה שמסיים רש"י – “ובברייתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו בגמרא שלנו”:

בשיטת ה"גמרא בבליית" – שמשה כפל את שמות החלשים כדי לחזקם ולהגבירם – יש יתרון ועדיפות, כי יותר מסתבר שהכפלת השם בתוך הברכה שייכת לעצם הברכה, מאשר לומר שבכך מרמז הכתוב לענין צדדי, על גדולתם בגבורה [ובפרט שלכאורה הדגשת גבורתם אינה נוגעת דוקא בעת שמברכים אותם, ואדרבה, מתאימה יותר למקום שבו מדובר על מעלותיהם העצמיות].

וזוהו שמדגיש רש"י, שבספרי בפרשת “וזאת הברכה” שנינו כמו בגמרא הבבליית – כי כיון שזה כתוב ב”וזאת הברכה”, מסתבר לומר שגם כפל השמות הוא ענין של ברכה.

[ולפי זה יומתק מה שהוסיף רש"י לשיטה זו: “ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בבבא קמא” – כי גם הכפלת שם יהודה הוא ברכה ותפילה, שמשה “ביקש רחמים” עבורו, כדברי הגמרא שם¹⁵].

¹⁵. בבא-קמא צב, א; הובא בפרש"י ברכה לג, ז.

ויש לומר שזהו גם שמדייק רש"י – "ובברייתא דספרי":

ידוע, כי כל הענינים הכתובים בברייתא מקורם הוא במשנה, אלא שבמשנה נמצאים הפרטים בקיצור וברמז, "דבר קצר וכולל ענינים רבים"¹⁶, ובברייתא מפורשים הדברים באריכות ובפרטיות.

וכיון שדרך הסידור בברייתא הוא באריכות – הרי זה מסביר ומטעים למה "בברייתא דספרי" נוקטים לעיקר כשיטת ה"גמרא בבלי", שמשה האריך בברכתו וכפל את שמות החלשים כדי "לחזקם ולהגבירם" (ולא כשיטת "אגדת ארץ ישראל" שמשה עצמו לא האריך אלא כפל השמות הוא מטעם צדדי).

(חלק טו – ויגש ב)

לעילוי נשמת

הר"ר צבי אריה

ב"ר יחיאל חנוך ז"ל

מידן

נלב"ע ג' מנחם-אב ה'תשס"ז

תנצב"ה

¹⁶. רמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות.